

Teologie a současná sakrální architektura

Pavel Kopeček

Již počáteční titul „Teologie a současná sakrální architektura“¹ nás staví před otázku vzájemného vztahu teologie, liturgie a architektury, přičemž se potažmo ptáme na legitimitu a smysluplnost daného tématu.² Legitimita tématického přiblížení architektury, teologie a liturgie je dána sjednocujícími prvky, které jsou obsaženy v celistvosti architektonického díla, více než by vyplývalo z analytického zkoumání jednotlivostí.³ Mají být totiž překonány veškeré zjednodušující pokusy, které by chtěly představit architekturu v nějaké pozici mechanické závislosti na „kánonech“ obsažených a vyjádřených liturgií. Je pravdou, že ve formačním procesu architektonického díla, které se dotýká liturgického tématu, je to konkrétní historické chápání liturgie a ekleziologie, které se přirozeně promítá do opravdového architektonického studia. Avšak architekt dnešní doby, jenž stojí před úkolem projektovat sakrální stavbu, není člověkem syntézy, který obratně a úspěšně ve svém díle spojuje mnohočetné aspekty (technické, umělecké, estetické, funkční, teologické, ideologické, symbolické či liturgické); na straně jedné by měla být evidentní jeho autonomie a na straně druhé je nutná jeho spolupráce s ostatními, kteří jsou kompetentní pro řešení již zmíněných aspektů architektonického díla. V tomto směru je nutno vývoj poslední doby hodnotit jako přínosný.

1. SAKRÁLNÍ ARCHITEKTURA A DRUHÝ VATIKÁNSKÝ KONCIL

Téměř před čtyřiceti lety skončil Druhý vatikánský koncil a my všichni jsme si vědomi toho, že tento koncil ovlivnil život církve a její sebereflexi. Mluví se o plodech, jež přinesl koncil, ale pronikla opravdu tato nadějná vize do všech údů církve? Nakolik pokoncilní teologie, ekleziologie a liturgie ovlivnila sakrální architekturu? Stavba nových kostelů a řešení interiérů – úpravy liturgických prostor, jsou toho

¹ Tento článek je upravený text přednášky, jež byla přednesena na symposiu *Symbol – Architektura – Liturgie* na CMTF UP v Olomouci dne 30. 11. 2002.

² Pro prohloubení daného tématu i různých aspektů sakrální architektury uvádím některá díla: S. BENEDETTI, *L'Architettura delle chiese contemporanee: Il caso italiano*, Milano: Jaca Book, 2000; L. BOUYER, *Architecture et liturgie*, Paris: Cerf, 1967; F. DEBUYST, *Le génie chrétien du lieu*, Paris: Cerf, 1997; P. FARNÉS SCHERER, *Construir y adaptar las iglesias: Orientaciones doctrinales y sugerencias prácticas sobre el espacio celebrativo, según el espíritu del concilio Vaticano II*, Barcelona: Phase, 1989; G. GRASSO, *Tra teologia e architettura: Analisi dei problemi soggiacenti all'edilizia per il culto*, Roma: Edizione Paoline, 1987; M. T. ROONEY, *A Theology for Architecture: An Analysis of the Theological Principles Applicable to Church Building in the Postconciliar Renewal*, Roma: Studia Anselmiana, 1977; R. SCHWARZ, *Von Bau der Kirche*, 2. vyd., Heidelberg: Lambert Schneider, 1947.

³ Hodnocení a také interpretace jednotlivých architektonických děl vyžaduje současnou analýzu mnoha faktorů: urbanistických, technických, procedurálních, ekonomických, sociálních, figurálních a historických, které jsou vnímány jako syntéza osobního studia umělce na základě uměleckých proudů doby, neboť ony ovlivňují hodnocení jednotlivých děl v jejich uměleckém kontextu.

výmluvným svědkem. Vztah mezi liturgií, teologií, symbolikou, uměním a architekturou není něčím nahodilým a ryze subjektivním. Cílem architektů není vytvářet nějaké spíše nedefinované *sacrum* nebo navodit atmosféru numinózní, kde se zrcadlí *mysterium tremendum et fascinosum*, které se kulticky slaví, a tudíž daný prostor musí být i liturgicky funkční. V současné sakrální architektuře se mluví na jedné straně o posvátnu (viz terminologie: posvátný, sakrální prostor), a na straně druhé o liturgické funkcionalitě a funkčnosti.

Abychom v chápání architektury a teologie postoupili o něco kupředu, učiníme menší historickou reflexi: roku 1913 v porýnském benediktinském klášteře Maria Laach na pozvání opata Hildefonse Herwegena prožilo velikonoční svátky několik intelektuálů.⁴ Významné bylo, že se zde slavila „chorální mše“⁵ s „oltářem obráceným čelem k lidu“, což na přítomné učinilo obrovský dojem. V následujících letech se k marialašskému liturgickému hnutí hlásí další intelektuálové a studenti, mezi nimi i Romano Guardini, který působil mezi mládeží. Mládežnický hrad Rothenfels se stal místem liturgické formace mládeže, která zde založila spolek Quickborn. Zde se Guardiniho myšlenky a představy o liturgii spojily s umem a dovedností architekta Rudolfa Schwarze a vznikl z toho liturgický prostor Rytířského sálu na Rothenfelsu. Toto nové pojetí sakrálního prostoru ukazuje na myšlenkovou propojenost teologa, liturga a architekta, nové vnímání celé skutečnosti a uvědomění si nejen liturgické funkčnosti, ale toho, že je to liturgie, která vtiskuje sakrální architektuře jak smysl, tak i teologickou, symbolickou a strukturální výrazovost. Následně se Schwarz zamýšlí nad propojeností liturgie a sakrální architektury, publikuje a projektuje.⁶ Uvádím případ Schwarze, protože se vymyká výše jmenovaným kritériím: barokní sakrálnosti a liturgické funkčnosti „tridentské mše“.

Příkladem posledních dnů je právě probíhající stavba římského kostela Chiesa del 2000, navrženého americkým architektem Richardem Meierem. Mnozí považují tuto událost jako znamení, které emblematickým způsobem vstupuje do dějin církve. Mezinárodní komise pro projektování kostela pro třetí tisíciletí oslovila šest významných světových architektů a v daném konkurzu vyhrál Meier, který je židovského původu. Tato událost poukazuje na to, že začíná být hodnocena a docenována umělecky kvalitní architektura, která, byť vytvářená architekty bez hlubších teologických a liturgických znalostí, může být teologicky bohatá a také liturgicky funkční.

⁴ Bylo jich celkem pět; mezi nimi byl Heinrich Brüning, pozdější německý říšský kancléř, Robert Schuman, předseda francouzské vlády po druhé světové válce, a další. Po této první skupině to byli další, kteří přicházeli slavit liturgii do Maria Laach.

⁵ „Chorální mše“ je spojená se jménem opata Prospera Guérangera, OSB (1805–1875), zakladatele kláštera v Solesmes u Angers (Francie), který stojí na počátku evropského liturgického hnutí. Jeho snahou bylo učinit svou dobu opět katolicky smýšlející – přivést ji ke středověké formě liturgie, kterou považoval za nejčistší formu, a vše, co se od ní odchylovalo, tvrdě kritizoval. Jeho heslem bylo „*sentire cum Ecclesia*“, a proto jeho ideálem byla liturgie jako znamení jednoty, sloužená podle rubrik a právních norem, avšak s náročným chorálním zpěvem a dokonalou ceremonií. Měl hluboký smysl pro mystéria v liturgii a pro její poezii, ve svých dílech oslavoval „tajuplnou krásu a nebeskou harmonii, již Duch svatý rozprostřel na formy božského kultu.“

⁶ Na Schwarzově díle vidíme architektonickou tvorbu jako vytváření prostoru, jehož součástí se stává nejen autor, ale i všichni ostatní jsou „vtaženi dovnitř“ a uchváteni celou strukturou stavby. Byť velmi jednoduchá, mnohdy zdánlivě „prázdná“, zjevuje základní funkce církve. Viz M. HEIDEGGER, *Die Kunst und der Raum*, italský překlad *L'arte e lo spazio*, Napoli: Melangolo, 1988, s. 11.

Nechci obšírně mluvit o křesťanském či sakrálním umění, ale pokládám za důležité uvědomit si, že mnohdy tzv. profánní umění je posvátnější než ono sakrální.⁷ Současná sakrální architektura se otvírá cestě k oslovení současného člověka skrze vysokou kvalitu poetickou a uměleckou, nekonformní a neideologické postoje jsou znamením velké svobody a naděje – což dosvědčuje i Meierův projekt.

2. TEOLOGICKÉ ASPEKTY SOUČASNÉ SAKRÁLNÍ ARCHITEKTURY

V sakrální architektuře se již nejde o setkání a vzájemný dialog mezi architekturou a křesťanskou kulturou, která v sobě nese poznání teologické, liturgické nebo sakramentální. Jedná se o „kvalitativní skok“, při kterém církev opouští pozice obav a strachu, směřuje od protireformních postojů k reformě, od liturgie chval a díkyčinění ke komunikační liturgii, od *mens sacra* k *mens sancta*, od *domus Dei* k *domus ecclesiae*. Aby současný architekt dostál výše uvedeným „závazkům“, neobejde se bez znalostí faktorů liturgických a teologických, neboť jen na jejich základě může navrhnout prostor, kde věřící mohou zakusit svatost Kristova těla, jehož jsou údy. Sakrální architektura má natolik modelovat prostor, aby se v něm uskutečnilo poznání pravdy o imanenci Tajemství mezi námi způsobem „*sicut audivimus, sic et vidimus in civitate Dei nostri*“.⁸

Dnes v oblasti sakrální architektury se nejedná o to, kolik a jaké kostely byly postaveny a naprojektovány, ani o prezentování nejrůznějších projektů a staveb s mnohdy zavádějícím hodnocením, ale o způsob vnímání sakrální architektury a metodu, s jakou se k dané činnosti přistupuje.

Dvě substantiva v názvu tohoto článku jasně vymezují to, co by mělo být vnímáno každým, kdo chce hodnotit nebo projektovat nějakou kultickou stavbu: je to *teologie* a *architektura*. Jaká má být teologie toho či onoho „sakrálního prostoru“? Nepochybně se jedná o teologii jako životní postoj, vztah a život s Bohem, jak jej vnímá umělec, věřící či náhodný návštěvník kostela. Takto se v uměleckém díle zjevuje autorovo nitro, jež je mnohdy natolik bohaté, inspirativní a strhující, že člověka pozvedá k Bohu. Tato „teologie duše“ je něčím nedotknutelným, a tudíž posvátným, ale tento subjektivní postoj, byť pro pravé umění nezbytný, není tou teologií, o kterou nám v první řadě jde. Přicházíme k teologii jako k objektivní reflexi církve posvátného prostoru, kterou definujeme jako liturgickou. Jak liturgie, tak i posvátný prostor jsou pravými „*loci theologici*“, místy teologické reflexe, která se rozvíjela a měnila v průběhu staletí v návaznosti na kulturní, umělecké, symbolické a ekleziologické okolnosti. Liturgie, jež je hrou symbolů, lidskou a Boží akcí, hlásáním biblického textu, živou

⁷ Pro hlubší seznámení s tématem posvátna v umění doporučuji následující díla: R. GIAGNI, *Segno, senso, suono, sacro: della spiritualità nelle arti contemporanee*, Roma: Edizione Paoline, 1997; P. MAGINI, „Il sacro e l'espressione artistica,“ *Rivista di pastorale liturgica*, roč. 7, 1969, s. 280–288; J. BELLAVISTA I RAMON, „Cuestiones básicas para un directorio de arte sacro,“ *Phase* (Barcelona), roč. 24, 1984, s. 403–415.

⁸ Citovaná slova žalmu poukazují na nový prostor, v němž tajemným způsobem přebývá Bůh. Člověk může být ve vztahu s tímto transcendentním prostorem skrze „kvalitu“ svého života, jež je dána poznáním, kontemplací a etikou a která se projevuje v diakonii lásky. Tento nový prostor je současně Boží i lidský, je to místo posvěcené – posvátný prostor, kterým je církev i její viditelné znamení – kostel. Viz F. CAMERA, *Spazio della trascendenza e significato dell'etica: Nota su Trascendenza et intelligibilità di E. Lévinas*, in A. MOSCATO, *Lévinas: Filosofia e trascendenza*, Genova: Marietti, 1992, s. 137.

tradicí církve, teologicky a symbolicky natolik definuje celou architekturu, že pouze její funkční chápání není architektonickým progresem, ale regresem, neřku-li dekadencí.

Liturgický kontext nám ukazuje na spojitost všech výše jmenovaných složek a na skutečnost, že kostel je obrazem církve, pro niž je určen nejen funkcionálně, ale hlavně symbolicky. Vnitřní spojitost mezi ritem a liturgickým prostorem je výchozím bodem pro symboliku a teologii kostela. Je třeba si uvědomit, že liturgický prostor se svými místy celebrace má být vnímán jako místo, které zobrazuje naše dějiny spásy a odráží skutečnost posledních věcí člověka. Již od prvních křesťanských dob byl liturgický prostor chápán jako symbol Krista, který žije ve své církvi. Církev je posvátným místem, přibýtkem Boha mezi námi v Duchu svatém, je novým prostorem a časem. Církev vždy cítila potřebu vymezit a vyjádřit tuto svou vnitřní identitu a přítomnost ve světě tím, že vymezila daný prostor architektonickou strukturou, jež ji obrazně znázornila.

3. ARCHITEKTURA A LITURGIE

Jestliže Koncilní konstituce *Sacrosanctum concilium* definuje liturgii jako „*culmen et fons*“ veškeré činnosti církve, pak je to právě okamžik liturgického slavení, kdy se zjevuje pravá podstata církve; ji reflektuje a jí slouží celá architektonická struktura. Toto teologické pojetí sakrální architektury je obsaženo v mnoha církevních dokumentech a liturgických knihách, které představují oficiální mínění církve o sakrální architektuře.⁹ Bylo by přínosné studovat tyto dokumenty, a tak mapovat teologické poznání církve ve vztahu k liturgickému prostoru, ale pro tuto chvíli bude dostačující omezit se na jednu liturgickou knihu, kde můžeme názorně pozorovat vztah mezi teologií a architekturou. Teologie *Ordo dedicationis ecclesiae et altaris* je nanejvýš příznačná, protože popisuje ten okamžik, kdy se nějaká architektura stává „sakrálním prostorem“. Projdeme-li si *Obřady dedikace kostela*, uvědomíme si, že ve vztahu církev–kostel prioritu hraje společenství, architektonický objekt je jen ve službě společenství.

Každá rituální akce se uskutečňuje skrze slovo a znamení (*signum*) a směřuje k obdržení svátostného účinku, jímž je milost (*res*). Tato svátostná dynamika je v *Obřadech dedikace kostela* převrácena, tajemství církve, místo milosti (*res*) je již přítomna a skrze rituální akci se vytváří znamení (*signum*) této skutečnosti, která již působí. Zde si uvědomujeme, že daný prostor se stává kostelem až při svém vysvěcení – slavení liturgie.¹⁰ Důležitý je prvek obyvatelnosti, až církev začne obývat

⁹ Mluvíme-li o sakrální architektuře, pak ji v první řadě musíme vnímat jako liturgický prostor, a tedy naši pozornost obrátit na liturgii, která je teandrickou (boho-lidskou) činností. Skrze performativní slovník liturgie věřící vnímají Slávu a zakouší Tajemství, při liturgickém slavení „vidí Hlas“ a kontemplují „Slovo života“: Kristus je takto přítomen mezi svými, je posvěcuje svou přítomností a k této epifanii jako ke svému vrcholu tihne celá činnost církve. Viz C. VALENZIANO, *Paschalis Verbi Forma Pulchritudinis: Evangeliaro delle Chiese d'Italia: Le icone*, Palermo: OR, 1989, s. 148–153.

¹⁰ Jedinou nutnou částí Obřadů dedikace kostela je slavení eucharistie, což nám dosvědčuje i historie (EUSEBIUS CESARIENSIS, *Historia ecclesiastica*, PG 20, 45–906; E. GRAPIN (ed.), *Eusèbe de Césarée: Histoire ecclésiastique*, SCH 55, Paris 1958). Také současné obřady mají jiný formulář pro dedikaci v případě, že se v daném kostele již slavila eucharistie. Viz ODEA II, č. 1–2.

liturgický prostor, tj. slavit liturgii a vytvářet zde své existenciální vztahy, potom se stává jejím znamením.

Slovník, který používá *Ordo dedicationis ecclesiae et altaris*, se pokouší uvést do harmonie dvě významové skutečnosti: duchovní a materiální, které vidí v jedné perspektivě. Pro svátostný charakter církve se poukazuje i na svátostný rozměr kostela, který je znamením živého chrámu věřících. Zdůrazňuje se i symbolická rovina celé stavby, kde každý materiální či architektonický prvek ve spojení s liturgickým gestem slouží jako znamení k pochopení skryté skutečnosti víry a slaveného tajemství. Kostel se svým centrálním bodem – oltářem – vyjadřuje tajemství církve a Krista, každé slavení v *domus ecclesiae*, pokud se nevztahuje k tomuto tajemství, je degradací a deformací. Kostel je viditelnou a stabilní projekcí společenství věřících v prostoru i čase, k němuž zaujímá vztah funkcionální a relativní, ne však existenciální. Tato hluboká relace mezi liturgickým prostorem a církví se má stát definující pro věřící, kteří tvoří církev a současně mají potřebu vymezit a oddělit prostor pro *convenire in unum* s cílem liturgického slavení. Jedná se o duchovní kult, jehož místem je Kristovo tělo mrtvé a vzkříšené, dnes žijící v *ecclesia*, která jediná vytváří prostor, v němž se manifestuje a vyjadřuje.

Příznačná jsou i slova o liturgickém prostoru, která zaznívají v dokumentu Italské biskupské konference o sakrální architektuře:

Liturgický prostor, ať během, ať i mimo slavení, díky své specifické modalitě interpretuje a symbolicky vyjadřuje ekonomii spásy člověka, přičemž se stal viditelným prorockým vykoupěného světa, jenž není již podřízen „marnosti“, ale opět pozvednut ke kráse a k integritě.¹¹

Církev se prezentuje i skrze *domus ecclesiae*, kde se slaví svátosti, znamení aktivity Ducha; věřící jsou živými kameny sjednocenými s kamenem úhelným, kterým je Kristus. On je pravým chrámem zasvěceným Otci v síle Ducha, proto křesťané nemají chrámy.¹² Subjektem liturgického slavení je společenství, které si uvědomuje své počátky ve vztahu ke Kristovu velikonočnímu tajemství, kostel je postaven pro slavení tohoto tajemství, má se stát paschátní symfonií. Celé *Obřady dedikace kostela* poukazují na církev (společenství), která žije zkušenost exodu ve světle jeho naplnění v Kristu, obrací svoji pozornost ne na něco posvátného, ale na symboly, které indikují Kristovu paschu. Křesťané nemají posvátná místa, ale jen místa, která se stala znamením.

4. TEOLOGIE ARCHITEKTURY V OBŘADECH DEDIKACE KOSTELA

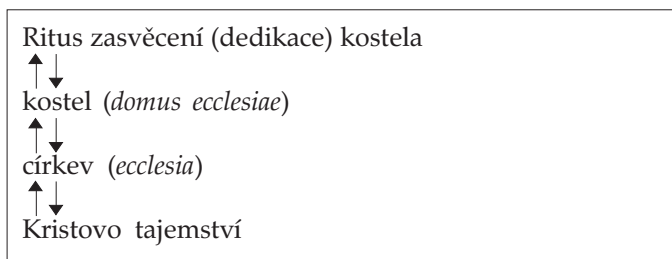
Při dedikaci kostela rituál symbolicky objímá celou budovu, jež je jistou syntézou světa, a tak přesahuje prostor i čas – tak jako církev. Věřící při liturgii symbolicky

¹¹ *La progettazione di nuove Chiese: Nota pastorale*, Biskupská komise pro liturgii CEI (italské biskupské konference), 18. 2. 1993, č. 2: „Lo spazio liturgico, sia durante che al di fuori della celebrazione, con una sua specifica modalità interpreta ed esprime simbolicamente l'economia della salvezza dell'uomo, divenendo visibile profezia dell'universo redento, non più sottomesso alla «caducità» (cfr. Rm 8,19-21), ma riportato alla bellezza e all'integrità.“

¹² Viz ODEA II, č. 75; III, č. 22.

zakouší skutečnost ráje, nebeského Jeruzaléma; rituál je vykonán v prostoru a čase, ale analogicky transformuje celý prostor jako odraz nebeských skutečností.

Krátké nahlédnutí do *Ordo dedicationis ecclesiae et altaris* poukazuje na mystagogické chápání liturgie a celé stavby – kostela. Shrnutím všech uvedených údajů docházíme k závěru, který můžeme vyjádřit následným schématem:¹³

Dané schéma poukazuje na evidentní primát *ecclesia* před *domus ecclesiae*, a to ve všech směrech. Tato primární pozice církve (společenství) není plodem vztahu mezi dvěma skutečnostmi, ale jen praktickým důsledkem vzájemné dialektiky, která má svůj základ a vrchol v Kristu a již reflektují dané obřady zasvěcení kostela.

Celá stavba stojí ve funkčním postavení vůči církvi a každá část obřadů, kde se obrací k nějakému místu či prostoru v kostele, je slavením nějakého tajemství církve. Vzájemný vztah mezi *domus* a *ecclesia* poukazuje na teologické bohatství a důležitost této liturgické knihy. Z *Obřadů dedikace kostela* nám vystupuje prostor opravdu liturgický, teologicky bohatý a symbolicky strukturalizovaný, kde můžeme zakusit naši svatost a to, že tvoříme Kristovo tělo.

Stavba kostela je společné dílo celé církevní obce, spadá do širší roviny symbolizace, skrze niž probíhá komunikace v rámci daného společenství. Liturgie se stává oním *sphragis*, které nejen poznamenává daný architektonický prostor, ale dává mu smysl.¹⁴

Techné umělců a architektů má svůj původ mimo teologii a liturgii, ale i oni se mají stát bohatým pramenem inspirace a cílem té aktivity, kterou označujeme jako liturgickou. Liturgie se i pro ně může stát *culmen et fons* jejich činnosti.

Umění nepředává informace a nesděluje zprávy, umělec nechce učit pravdě či ctnostnému životu, chce jen vyjádřit své vnitřní napětí, zobrazit přesažné. Z těchto důvodů umění nemusí být bezprostředně srozumitelné, ale musí mít jistou přesvědčivost, protože je v kontaktu s tajemstvím; má vést ke vztahu k tomu, co je větší, co přesahuje člověka, podobně jako liturgie. Obojí disponuje ke komunikaci, k utváření společenství jednoho srdce a jedné duše.

Liturgie vnímá prostor jako skutečnost nejen funkční, ale i teologickou, architektonickou a sociální, proto je v neustálém dialogu s architektonickou formou, ze které činí symbol společenství, jež zde slaví posvátná tajemství. Takto se archi-

¹³ Dané schéma vyplývá již z prvních čísel *Obřadů dedikace kostela*. Viz ODEA II, č. 1–2.

¹⁴ Zde můžeme pozorovat podobnost se křtem, protože jako při křtu je člověk označen a stává se novou skutečností, tak i liturgie označuje prostor (kostel) jako liturgický, sakrální.

tektura stává médiem těchto skutečností a pro tuto roli je „teologickým poselstvím“ a „radostnou zvěstí“.

5. POKONCILNÍ CHÁPÁNÍ SAKRÁLNÍ ARCHITEKTURY

Na závěr bych poukázal na vývoj, jež můžeme vidět v sakrální architektuře v posledním období a který jsem časově rozdělil do pěti fází:

5.1 Období předkoncilní, období liturgického hnutí

Liturgické hnutí přináší nové pojetí liturgie a účasti věřících při liturgii, hledá se adekvátní liturgický prostor pro nové pojetí celebrace. Na tomto poli se jeví plodná diskuse mezi teology a architekty (Guardini – Schwarz). Pozornost je soustředěna na centralitu oltáře – posvátný prstenec, je to období hledání a vysoké kreativity.

5.2 Období koncilu a pokoncilních úprav: 60.–70. léta

Koncil přichází s novými pojmy *participatio actiosa*, *communio*, *circumstantes*, a tyto pojmy, jejichž užití se v pokoncilních dokumentech stupňuje, se stávají určujícími. Je třeba projektovat kostely tak, aby odpovídaly obnovené liturgii a vyjadřovaly ty myšlenky a koncepty, jež jsou skryty za výše uvedenými pojmy. Realizace těchto „magických slov“ měla být klíčem k sakrální architektuře – převládla pokoncilní funkčnost, jež mnohdy vyústila v disfunkčnost. Funkcionalismus v sakrální architektuře vedl i k realizaci „víceúčelových“ sakrálních prostor: pro různé konfese i jiné účely (ekumenické kostely).

5.3 Období nové religiozity: 80. léta

Jen pouhá funkcionalita nestačí, a tak v 80. letech jsme svědky jistého návratu k tradičnímu chápání prostoru a jeho sakrality. Kritizují se některé pokoncilní úpravy, diskutuje se o nedostacích a podtrhuje se skutečnost, že se něco ztratilo, a tím je posvátno. Architektura kostelů se opět snaží o vytvoření něčeho posvátného, numinózního, a hlavním kritériem projektů se stává forma. Příznačně se opouští předcházejícím obdobím tolik prosazovaná centrální dispozice a architekti se vracejí k frontálnímu řešení liturgického prostoru. Hledají se variace na známé architektonické slohy. Liturgicko-architektonické prvky, jako oltář, ambon, sedes..., přestávají být chápány jako předměty, které se v prostoru umísťují dle potřeby, avšak nedospělo se ještě k vědomí, že jsou to právě tyto prvky, jež řídí a určují celou architektonickou strukturu.

5.4 Období kulturní antropologie a estetiky: 90. léta

Do diskuse o sakralitě prostoru, kde se slaví liturgie, vstupuje nový prvek, a tím je člověk – vše se odvíjí v řádu *propter homines*. Liturgický prostor přijímá charakteristiku bydlení, tedy osobní relace, psychické pohody. Vedle důrazu na spo-

lečenství (celek) se začíná vnímat i jednotlivec (individuum). Člověk se má v kostele cítit dobře, on se má stát jeho domovem, mluví se o *domus ecclesiae* a jeho obyvatelnosti (psychologické, estetické, liturgické, společenské). Díky tomuto vnímání do popředí vystupují kategorie estetické, člověk se v kostele nejen má cítit dobře, ale má se mu líbit.

5.5 Architektura pro liturgii: konec 90. let

V tomto chápání hraje centrální místo liturgie, jejíž definující úloha je nejen zdůrazněna, ale je to právě liturgická teologie, jež dává kritéria pro práci architekta. Středem zájmu architektů již není jen forma nebo sakralita prostoru, ale rodí se tu architektura pro liturgii, která díky svému liturgickému zaměření je jak posvátnou, tak modelující forma. Jedinou finalitou architektury je liturgie, a proto je symbolickou, protože vyjadřuje slavené tajemství Krista a jeho církve. Architektura se stává díky liturgii, při níž dochází k epifanii společenství jakožto církve, obrazem Božího lidu, který je *sacramentum mundi*. Služba pro liturgii neznamená podříditi se, ale indikuje jak své určení, tak i pramen inspirace.

6. ARCHITEKTURA JAKO MÍSTO TEOLOGICKÉ REFLEXE

Závěrem je nutno konstatovat, že architektura kostelů ve své podstatě není sakrální, jestliže ji však takto označujeme, je to díky společenství, které se v kostele schází a slaví posvátná tajemství. Teologie, jež nám poukazuje na tuto souvislost, a tím i definuje architekturu jako „*locus theologicus*“, je teologií liturgického slavení církve, jak je patrné z církevních dokumentů a liturgických knih. Na základě závěrů, k nimž jsme dospěli, by dle mého názoru původní titul snad měl být pozměněn na výstižnější „Teologie a současná liturgická architektura“.

Theology and Contemporary Sacral Architecture

Key words: Liturgy; Sacral Architecture; Place of liturgical Worship; Theology

Abstract: In the history of the church construction and arrangement of its parts, the single greatest change has been a shift of emphasis from the priority of the living *ecclesia* to the *ecclesia* as an architectural monument. In the beginning, the priority remained on the community of persons, on the assembly of God's Word, to celebrate with thanksgiving the memorial of Christ's saving death and resurrection, and to receive its fruits. The material *ecclesia* was of importance only inasmuch as it offered a fixed locale for the assembly, and by its physical arrangement of space and furnishings contributed to the proper functioning of the worshipping community. Later centuries were to attach symbolic significance to the church building. The church building can be called symbolical only if, by the arrangement of its parts, it makes clear how the *ecclesia*, which is the People of God, clergy and the faithful, mystery of the Body of Christ realized in persons, fulfills the various and interrelated actions that constitute its *raison d'être*. The physical *ecclesia* must be an expression of the worshipping Church, the "sacrament of unity", as it exists in the world of today, in order to transform it.